

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ
ПРИВАТНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Розвиток України як суверенної держави, перебудова суспільства на нових демократичних засадах, розвиток ринкової економіки висувають нові вимоги щодо підготовки молоді до праці, що в свою чергу вимагає посилення уваги до організації профільного навчання старшокласників в загальноосвітніх навчальних закладах.

Впровадження профілізації здатне забезпечити ефективне спрямування навчально-виховного процесу з профільної підготовки школярів на свідомий вибір майбутньої професії, оволодіння необхідними початковими знаннями та уміннями.

Дослідженню проблеми профільного навчання учнів у загальноосвітньому навчальному закладі приділяється належна увага, зокрема, таким її аспектам як: здійснення розробки концептуальних засад особистісно орієнтованого профільного навчання в загальноосвітній школі (Н. Бібік, І. Лернер, Ю. Мальований, О. Савченко); педагогічні та дидактичні аспекти розвитку сучасних напрямів профільного навчання (Л. Куліненко, В. Кушнір, А. Самодрин); визначення психологічних особливостей профільного навчання старшокласників (І. Кон, Н. Перепелиця, В. Рибалко); компаративний аналіз організації профільного навчання в провідних країнах світу (Н. Воскресенська, О. Локшина, А. Сбруєва).

Разом з тим, як свідчить аналіз основних наукових джерел, при їх безумовній важливості, вони у переважній більшості або не стосуються шкіл приватної форми власності, або лише побіжно торкаються дидактичної сутності профільного навчання в них. Таким чином, дидактичні засади профільного навчання у школах приватної форми власності залишаються не обґрунтованими педагогічною наукою ні на теоретично-методологічному, ні на організаційно-методичному рівнях, хоча практична потреба в цьому стає все більш гострою насамперед у зв'язку з тим, що середні загальноосвітні школи України перейшли на 12-річний термін навчання.

Метою статті є визначення критеріїв ефективності профільного навчання учнів приватних загальноосвітніх навчальних закладів.

У ході науково-педагогічного пошуку ми розробили та експериментально перевірили модель профільного навчання в загальноосвітній приватній школі, основою якої було визнання за учнем права вільно творити себе, виходячи із власних здібностей, як повноправного суб'єкта процесу навчання, що мотивує прагнення до самореалізації, прояв самостійності в навчальній діяльності.

Мета пропонованої моделі – допомогти кожному школяреві пізнати себе і максимально розвивати свої нахили, природні задатки, здібності, враховувати освітні потреби відповідно до професійного самовизначення.

Модель профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета забезпечувалася взаємозв'язаними складовими компонентами: цільовим, змістовим, організаційно-процесуальним, оцінно-результативним.

Цільовий компонент покликаний допомогти кожному школяреві пізнати себе і максимально розвивати свої нахили, природні задатки, здібності, враховувати освітні потреби відповідно до професійного самовизначення.

Змістовий компонент задавався через спеціальну програму, принципи відбору змісту освіти, його модульну побудову (інваріантні, додаткові, елективні модулі) і систему різнорівневих завдань для індивідуальної і групової роботи в урочній, позакласній і позашкільній навчально-пізнавальній діяльності з різних освітніх галузей.

Організаційно-процесуальний компонент включав науково-теоретичне обґрунтування та апробацію інноваційних організаційних форм навчання: додаткові, елективні, тьюторські заняття, індивідуальні та групові консультації, позашкільні факультативи, гуртки та секції міжшкільних наукових товариств, літні профільні табори та полягав у конструюванні освітніх технологій, які дозволяли враховувати нахили, природні задатки і здібності школярів; забезпечували диференціацію методів і форм навчання; організацію індивідуальної та групової роботи і комфортність освітнього процесу.

Оцінно-результативний компонент складався з коригування змісту і технологій навчання й оцінки результативності профільного навчання в приватному загальноосвітньому навчальному закладі.

На практиці запропонована модель реалізується в трьох варіативних субмоделях (внутрішньокласній, внутрішньошкільній та позашкільній), вибір яких залежить від специфіки кожної окремої школи:

Під час експериментально-дослідної роботи нами було визначено критерії, показники, методи і прийоми визначення ефективності профільного навчання.

Критеріями, за якими оцінювалась ефективність профільного навчання учнів приватних загальноосвітніх навчальних закладів на основі запропонованої дидактичної моделі, стали:

1. Результати навчання в приватній загальноосвітній школі, які визначалися за трьома показниками: рівня якості знань, рівня самостійності школяра та рівня активності школярів. Методика вивчення цього критерію складалася зі статистичного аналізу результатів тематичного та підсумкового контролю, методу експертних оцінок та самоаналізу.

2. Задоволеність організацією процесу навчання. Показниками цього критерію були: задоволеність дітей, педагогів та батьків життєдіяльністю школи та результатами навчально-виховного процесу (індекс «комфортності»), що визначалося за методикою З. Васильєвої «Оцінка ступеня задоволення різними сторонами життя»[2].

Самоактуалізованість особистості випускника, котра має такі показники: рівень сформованості комунікативних здібностей випускника, який вимірювався за методикою виявлення комунікативних нахилів [4], зокрема методом експертної оцінки педагогів та самооцінкою учнів; рівень здатності до самооцінки та готовність до професійного самовизначення випускника, використовувався метод аналізу особистісних досягнень старшокласників за методикою Б. Сосновського [1] та тест професійної готовності за методикою А. Голомштока [3].

Одним з критеріїв ефективності моделі профільного навчання були результати навчання в приватній загальноосвітній школі. Першим показником цього критерію було визначено сформованість пізнавального потенціалу особистості школяра – тобто рівень навчальних досягнень школярів, який визначався за результатами тематичного і підсумкового контролю. Тематичний і підсумковий контроль був однаковий для учнів контрольних і експериментальних груп. Достовірність проведеного дослідження забезпечувалася багатократністю контролю і проведенням з відкладенням його в часі.

Під час тематичного контролю учням пропонувалися завдання різних рівнів складності: стандарту, академічного та профільного рівня. Крім того, учні, які виконали всі завдання свого варіанту, могли переходити до завдань поглибленого рівня. Слід зазначити, що завдання контрольних робіт вимагали знання найбільш суттєвих понять і закономірностей вивченої теми, на запитання потрібно було дати однозначну відповідь, що забезпечувало достовірність результатів контролю.

Для порівняння результатів навчання школярів за визначеним критерієм бралася еталонна рейтингова оцінка, яка складалася з максимально можливої кількості балів, які учень міг набрати за виконані завдання, не включаючи поглибленого рівня. Еталонна рейтингова оцінка ($E_{етал.}$) за таку контрольну роботу на профільному рівні становила 140 балів. На основі співвідношення набраних учнем балів (E) до еталонної рейтингової оцінки визначалися рівні якості знань школярів – коефіцієнт засвоєння (K_3):

$$K_3 = \frac{E}{E(етал.)} \cdot 100, \quad (1)$$

де E – кількість набраних учнем балів за контрольну роботу;

$E(етал.)$ – максимально можлива (еталонна) рейтингова оцінка.

Одержаний коефіцієнт засвоєння знань співвідносили з чотирма рівнями навчальних досягнень школярів (компетентності): низьким, середнім, достатнім і високим (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення рівнів навчальних досягнень школярів

Рівні навчальних досягнень школярів	низький	середній	достатній	високий
K_3	0-25%	25-50%	50-73%	73-100%

Для зіставлення рівня якості знань школярів контрольних та експериментальних груп використовували χ^2 -критерій, який визначався за формулою:

$$\chi^2 = \sum \left[\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K} \right] \quad (2)$$

де f'_E – відносна частота інтервалу одного ряду;

f'_K – відносна частота інтервалу другого ряду.

Другим показником результатів навчання в приватній загальноосвітній школі ми вибрали рівень сформованості самостійності старшокласника.

Для визначення рівня сформованості самостійності старшокласників були розроблені індивідуальні творчі завдання для позаурочної індивідуальної самостійної роботи. Ці завдання стали своєрідним допуском до екзамену з англійської та німецької мови для учнів як контрольних, так і експериментальних груп. У процесі роботи над завданнями учні могли звертатися за допомогою до вчителя.

На основі кількості звернень учня були визначені критерії трьох рівнів самостійності: високого, середнього і низького.

До високого рівня самостійності ми віднесли учнів, які при виникненні утруднень практично не зверталися за допомогою до вчителя, а шукали власні шляхи розв'язання проблеми.

Середній рівень – число звернень за допомогою до вчителя становило від 2 до 5 випадків.

Низький рівень – число звертань за допомогою було більше 5.

Показники звертання фіксувалися в спеціальному журналі.

Додаткове анкетування та співбесіди учителів ті учнів проводилися з метою з'ясування того, які форми роботи є найпродуктивнішими у процесі формування самостійності старшокласника.

Третій показник критерію результатів навчання в загальноосвітній приватній школі – активність школярів.

У процесі експериментальної роботи методом експертних оцінок ми виробили критерії різних рівнів активності, ініціативності та прагнення до самовдосконалення учнів:

1) високий рівень – прагнення одержати максимально високі знання, робота на найвищому рівні складності;

2) середній рівень – не виникає потреба в одержанні максимально високих знань, задовольняється середнім рівнем складності;

3) низький рівень – відсутня потреба в одержанні високого рівня знань, робота на найнижчому рівні складності.

Аналіз наявності виокремлених властивостей особистості в експериментальних групах проводився за результатами контролю знань та виконання тьюторських завдань. Якщо учень постійно виконував не лише завдання профільного рівня, а й поглибленого, то йому був властивий високий рівень активності, ініціативності та прагнення до самовдосконалення; якщо учень лише інколи виконував завдання поглибленого рівня – середній; а якщо виконував лише завдання профільного рівня – низький.

Для учнів контрольних груп були запропоновані завдання різних рівнів складності (профільного та поглибленого) для тематичного контролю знань та пропонувалися домашні завдання поглибленого рівня на елективній основі. Учні попередили, що виконання завдань поглибленого рівня дозволить їм розширити знання з профільного предмета, а регулярне виконання цих завдань учитель врахує в підсумковій оцінці, підвищивши її на бал. Вибір завдань був добровільний.

Другим критерієм ефективності профільного навчання була задоволеність організацією процесу навчання, показником якого було визначено задоволеність дітей і дорослих життєдіяльністю в загальноосвітній приватній школі та результатами освітнього процесу.

Нами було досліджено «комфортність» вчителів, учнів і їх батьків у контрольних та експериментальних групах, адже від задоволеності діяльністю (комфортності) учасників навчального процесу залежить його якість.

Розрахунок індексу комфортності (задоволеності) проводили за методикою З.І. Васильєвої «Оцінка ступеня задоволення різними сторонами життя»[2].

Різним ступеням комфортності надаються умовні чисельні позначення від +1 до -1: +1 - максимальна комфортність; +0,5 - комфортність; 0 - невизначене і байдуже відношення; -0,5 - недостатня комфортність (незадоволеність); -1 - максимум не комфортності.

Загальний індекс комфортності (I) обчислюємо за формулою 3:

$$I = \frac{a \cdot (+1) + b \cdot (+0,5) + c \cdot (0) + d \cdot (-0,5) + k \cdot (-1)}{n} \quad (3)$$

де n – загальна кількість опитаних;

a – загальна кількість максимально задоволених;

b – загальна кількість задоволених;

c – загальна кількість байдужих;

d – загальна кількість незадоволених;

k – загальна кількість максимально незадоволених,

причому: $a+b+c+d+k = n$

Самоактуалізованість особистості випускника визначалася трьома показниками: сформованістю комунікативного потенціалу особистості випускника, вмінням самооцінки та професійною готовністю випускника.

Сформованість комунікативного потенціалу особистості випускника ми визначали шляхом психологічної діагностики [4]. Оцінний коефіцієнт комунікативних здібностей (K) виражався відношенням кількості відповідей, що співпадали з ключем (x) до числа ідеальних співпадань відповідей з ключами (20).

$$K = \frac{x}{20} \quad (4)$$

Додаткове дослідження (метод самооцінки учнів, експертної оцінки педагогів) проводилось з метою з'ясування залежності рівня комунікативного потенціалу від частоти спілкування у групі, кількості різних груп, до котрих входить учень, інтелектуального рівня членів груп.

З метою визначення рівня сформованості здатності до самооцінки учнів був зроблений порівняльний аналіз експертних оцінок учителів і учнів (товаришів по групі та самоаналіз – методика Б. Сосновського) [1]. Вчителям і учням було запропоновано визначити рівень набуття таких значущих рис, як самостійність, активність, ініціативність, прагнення до самовдосконалення, творчість. Кількісний вимірник фіксувався на 10-бальній шкалі. Найвищому рівню сформованості відповідало 10 балів, а найнижчому – 0. Критерії сформованості здатності до самооцінки:

- високий – відхилення між оцінкою самоаналізу та середнім показником експертних оцінок учителів (з коефіцієнтом 0,6) і учнів (з коефіцієнтом 0,4) становить 0-2 бали;

- середній – >2-4 бали;

- низький – > 4 балів.

Якісною характеристикою сформованості здатності до самооцінки був щоденник досягнень (індивідуальне «портфоліо») школяра, захист якого відбувався на передостанньому занятті кожного модуля або в кінці вивчення теми. Кожен учень звітував перед класом про результати своїх навчальних досягнень за вивчений модуль.

Індивідуальне портфоліо школяра включало три розділи: розділ документів, розділ робіт і розділ відгуків.

Розділ документів містив підсумкову бальну оцінку з вивченого модуля, яка включала також рейтингові оцінки за елективні модулі, участь у науково-дослідній роботі, олімпіадах, конкурсах тощо.

Розділ робіт оформлявся у вигляді творчої книжки учня, котра включала його роботи представлені у вигляді текстів, електронних версій, фотографій, відеозаписів.

Розділ відгуків містив характеристики ставлення школяра до різних видів діяльності, представлені вчителями, батьками, однокласниками, працівниками системи додаткової освіти та ін., а також письмовий аналіз самого школяра своєї конкретної діяльності та її результатів, котрий подавався у вигляді текстів висновків, рецензій, відгуків, резюме, есе, рекомендаційних листів та ін.

Для виявлення готовності випускника до вибору майбутньої професії визначали рівні сформованості професійної готовності випускника, використовуючи тест професійної готовності [3].

Аналізуючи експериментальні дані слід зазначити, що експериментальні групи характеризуються значно вищими кількісними показниками в порівнянні з контрольною групою.

Проведене науково-педагогічне дослідження дозволило зробити висновок про педагогічну доцільність усіх розроблених субмоделей профільного навчання. В основі цих моделей – рівнево-предметна ознака. Навчаючись у класі, який характеризується низькою наповнюваністю, учні можуть вивчати предмет на різних рівнях складності за власним вибором. Подальше поглиблення знань із вибраного учнем предмета може відбуватися в різновікових групах, в інших освітніх закладах, у міжшкільних факультативах, шляхом індивідуальної самостійної навчально-пізнавальної діяльності, навчальної діяльності в літніх профільних таборах тощо.

Література:

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебник для вузов – СПб: Питер, 2001. – 304 с.
2. Васильева З.Н., Бочкина Н.В., Заир-Бек Е.С. и др. Изучение личности школьника учителем / Под ред. З.И. Васильевой. – М.: Педагогика, 1991. – 135 с.
3. Максимов В.Г. Педагогическая диагностика в школе: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
4. Ратанова Т.А., Шляхта Н.Ф. Методы изучения и психодиагностики личности: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. – 264 с.
5. Самодрин А.П. Профільне навчання в середній школі. – Кременчук: Вид. центр Сучасного гуманітарно-економічного інституту, за участю РВЦ ПНТУ, 2004. – 384 с.

В статье рассматриваются критерии, показатели, уровни и методики изучения эффективности профильного обучения учащихся частных общеобразовательных учебных заведений.

The problem of the determining the criteria, indexes, levels and methods of the effectiveness of profile education in private general school is considered in the article.